

היום נלמד בעזרת ה'

דף סה

נאמר בתורה "וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בָּהֶם אוֹב אוֹ יִדְעוֹנִי מוֹת יוֹמְתוֹ בָּאָבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּם". המשנה במארת מהו 'אוב' ו'ידעוני':

משנה: 'בעל אוב' זה פיתום המדבר משחיו: 'פיתום' הוא שם המכשף, והוא מעלה את המת מן הארץ ומושיב אותו בשחיו תחת זרועותיו, ומדבר מבית השחי.

ו'ידעוני' זה המדבר בפיו: יבואר בגמ' שיש חיה ששמה 'ידוע', והמכשף מכניס ממנה עצם לתוך פיו והעצם מדברת מאליה ע"י כשפים.

הרי אלו בסקילה: מי שעושה זאת דינו בסקילה. **והנשאל בהם באזהרה:** ומי שבא ושואל בהם שיגידו לו עתידות עובר בלאו.

גמרא: שאלה: מאי שנא וכו': מדוע המשנה כאן מביאה גם את בעל אוב וגם את ידעוני, ואילו במס' כריתות כשהמשנה שם מביאה את כל סוגי הכריתות שבתורה שחייבים על שגגתם חטאת, היא מביאה שם רק את בעל אוב ולא את ידעוני?

תשובה: ר' יוחנן אמר הואיל ושניהן בלאו אחד נאמרו: כיון שאוב וידעוני נאמרו בלאו אחד בפסוק "אֵל תִּפְנוּ אֶל הָאֱבֹת וְאֶל הַיְדְעֹנִים", ואם עשה את שניהם בהעלם אחד חייב רק חטאת אחת, והמשנה שם הביאה רק עבירות שאם עשה אותם בהעלם אחד חייב חטאת על כל אחת ואחת, ולכן המשנה שם לא הביאה את שניהם שהרי אם הוא עבר על שניהם בהעלם אחד חייב רק חטאת אחת, והיא הביאה רק את בעל אוב.

ר"ל אמר ידעוני לפי שאין בו מעשה: המשנה שם לא הביאה את ידעוני כיון שאין בזה מעשה, שבשעה שהידעוני מכניס את העצם לתוך פיו העצם לא מדברת, וא"כ כעת הוא לא עושה את העבירה, ורק אח"כ היא מתחילה לדבר ואז הוא כבר לא עושה מעשה, וקרוב חטאת מגיע רק על עבירה שיש בה מעשה (ושהוא עשה אותה בשוגג), ולכן המשנה שם לא הביאה את ידעוני, אבל בעל אוב עושה מעשה, שהוא צריך להקיש בין זרועותיו כפי שהגמ' תאמר לקמן.

נמצא שלדעת רבי יוחנן אם הוא עשה רק את אוב או רק ידעוני (בשוגג) חייב קרבן חטאת, ולפי ריש לקיש אם עשה את אוב לבד חייב, אבל אם עשה את ידעוני לבד פטור, כיון שזו עבירה שאין בה מעשה.

שאלה: ור' יוחנן מאי שנא בעל אוב דנקט? כלומר הרי לפי רבי יוחנן גם אם הוא עשה רק את ידעוני הוא חייב, וא"כ מדוע המשנה שם בחרה להביא את אוב ולא את ידעוני?

תשובה: משום דפתח ביה קרא: בכל המקומות התורה כתבה את בעל אוב לפני ידעוני, ולכן המשנה הביאה אותו.

שאלה: וריש לקיש מ"ט לא אמר כר' יוחנן? תשובה: אמר רב פפא חלוקין הן במיתה: לגבי חיוב מיתה נאמר "וְאִישׁ אֹי אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בָּהֶם אֹב אוּ יִדְעוֹנִי מוֹת יוֹמָתוֹ בְּאָכָן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּם", ולא נאמר "בעל אוב וידעוני", לפי שהפסוק חילק אותם לענין מיתה, דהיינו שיש חיוב מיתה על כל אחד מהם בנפרד, וכמו כן הפסוק מחלק ביניהם לחטאות. ואם ידעוני היא עבירה שיש בה חיוב חטאת והוא היה עושה אותה יחד עם אוב בהעלם אחד, הרי שהוא היה חייב שתי חטאות, וא"כ המשנה בכריתות היתה צריכה לכתוב זאת, אלא שהמשנה שם לא כתבה זאת כיון שבאמת לא חייבים חטאת על ידעוני, לפי שזו עבירה שאין בה מעשה.

ור' יוחנן, חלוקה דלאו שמה חלוקה, דמיתה לא שמה חלוקה: ורבי יוחנן יענה לריש לקיש - רק כשהפסוק מחלק שתי עבירות באזהרת לאו הרי זה נחשב לחלוקה לחטאות, אבל כשהפסוק מחלק ביניהם לגבי מיתה אין זו חלוקה לגבי חטאות, ובאוב וידעוני התורה חילקה במיתה ולא בלאו, ואין זו חלוקה.

שאלה: ורבי יוחנן מ"ט לא אמר כריש לקיש? תשובה: אמר לך מתני' זכריות ר' עקיבא היא דאמר לא בעינן מעשה: המשנה במס' כריתות היא כדעת רבי עקיבא הסובר שחייבים גם על עבירה שאין בה מעשה, ולדעת ר"ע גם אם הוא עשה רק את ידעוני הוא חייב.

וריש לקיש יענה לרבי יוחנן - אכן המשנה שם כר"ע, אבל אמנם לדעת ר"ע לא צריך מעשה גדול כדי להתחייב חטאת, אבל מעשה קטן צריך, אבל ידעוני לא עושה שום מעשה ולכן הוא פטור אף לדעת ר"ע.

קושיא: מגדף מאי מעשה איכא? כלומר המשנה שם מביאה גם את המגדף שחייב חטאת, והרי המגדף לא עשה שום מעשה, ואמרת שהמשנה שם כר"ע, ולדעת ר"ע צריך לעשות לכל הפחות מעשה קטן, ומדוע הוא חייב?

תירוץ: עקימת שפתיו הוי מעשה: שעוקם ומנענע את שפתיו כשהוא מדבר, ולדעת ר"ע זה נחשב למעשה, אבל בידעוני אין אפילו עקימת שפתיים, ולכן המשנה שם לא הביאה אותו.

קושיא: בעל אוב מאי מעשה איכא? תירוץ: הקשת זרועותיו הוי מעשה: הקשת זרועותיו של בעל האוב נחשבת למעשה.

קושיא: ואפילו לרבנן? כלומר רבנן במס' כריתות חולקים על רבי עקיבא רק לגבי מגדף, שלשיטתם מגדף פטור מחטאת כיון שאין בזה מעשה. הגמ' מקשה - וכי ריש לקיש סובר שאפילו לדעת רבנן הקשת זרועות נחשבת למעשה? והרי מכך שרבנן נחלקו שם על ר"ע רק לגבי מגדף ולא לגבי בעל אוב, ובבעל אוב הם מודים שהוא חייב, הרי שלשיטתם הקשת זרועותיו של הבעל אוב כן נחשבת למעשה!

המשך הקושיא:

והתניא: והרי למדנו בבבלייתא - העובד ע"ז בשוגג חייב קרבן דוקא בעושה מעשה, כגון זיבוח וקיסור וניסוך והשתחואה. ואמר על כך ריש לקיש מיהו התנא הזה שמחשיב את השתחואה כ'מעשה', למרות שהיא מעשה מועט של כיפוף הגב? זהו רבי עקיבא הסובר שלא צריך מעשה גמור. ורבי יוחנן אמר שאפשר להעמיד את הברייתא אפילו כרבנן הסוברים שחייב רק על עבירה עם מעשה, והטעם שהוא חייב בהשתחואה לפי שכפיפת קומתו בשעה שמשתחווה נחשבת למעשה. ע"כ הברייתא.

הגמ' מבארת את הקושיא:

השתא לריש לקיש כפיפת קומתו לרבנן לא הוי מעשה, הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה!? וכעת יש להקשות - אם לר"ל כפיפת קומתו של המשתחווה אינה נחשבת למעשה לדעת רבנן, וכי הקשת זרועותיו של בעל אוב נחשבת למעשה?

תירוץ: כי קאמר ר"ל נמי לר"ע, אבל לרבנן לא: ר"ל אמר שהקשת זרועות נחשבת למעשה רק לדעת ר"ע, אבל לדעת רבנן אין זה נחשב למעשה ופטור.

קושיא על התירוץ: אי הכי: אם רבנן חולקים על ר"ע גם במגדף וגם בבעל אוב, א"כ הם היו צריכים לומר שם "צאו מגדף ובעל אוב" שאינם בכלל שאר חייבי חטאות לפי שבשניהם אין מעשה ופטורים, ומדוע הם אמרו שם רק "צא המגדף" ולא הזכירו בעל אוב?

אלא אמר עולא: מחמת הקושיא מבאר עולא את 'בעל אוב' שהוזכר שם במס' כריתות באופן אחר, שהכוונה במקטר לשד הממונה על האוב, וכיון שיש בזה מעשה גמור לכן אפילו רבנן מודים שחייב.

קושיא על עולא: **אמר ליה רבא:** המקטר לשד הרי הוא עובד ע"ז גמור, והמשנה שם כבר הזכירה את העובד ע"ז, ומדוע היא כתבה זאת שוב?

אלא אמר רבא: ולכן רבא מבאר את 'בעל אוב' שהוזכר שם במס' כריתות באופן אחר, שהכוונה במקטר לְחֶבֶר, דהיינו שאינו מקטר לשם אלוהות, אלא שע"י ההקטרה הוא עושה את הכישוף שְׁמִיחָבֵר את השדים לכאן. [ויש מפרשים שע"י ההקטרה הוא מכריח את השד לעשות את רצונו. -יד רמה].

קושיא על רבא: **אמר ליה אביי,** המקטר לחבר 'חומר חבר' הוא: א"כ הוא לא 'בעל אוב' אלא 'חומר חבר', וכפי שנאמר בתורה "וְחֶבֶר חֶבֶר", ויש בזה איסור לאו ואין בזה כרת, ואם הוא עשה זאת בשוגג אינו חייב חטאת, והרי המשנה שם אמרה רק את הדברים שיש בהם חיוב חטאת בשוגג.

תירוץ: אין, והתורה אמרה חומר זה בסקילה: ענה לו רבא - כיון שהוא מחבר את השדים במזיד לכן אמרה התורה שהוא חייב סקילה, ועל כל דבר שחייב מיתה במזיד בשוגג חייב חטאת, ומה שאמרת ש'חומר חבר' יש בו רק איסור לאו ואין בזה חטאת זהו המחבר חיות ובהמות נחשים ועקרבים למקום אחד ע"י לחש.

הגמ' מביאה ברייתא המבארת מה זה 'חומר חבר':

ת"ר: "וְחֶבֶר חֶבֶר" שהתורה אסרה, האיסור הוא בין אם הוא מחבר חיות ובהמות גדולות, ובין אם הוא מחבר שקצים ורמשים. ואפילו לחבר נחשים ועקרבים לגרות אותם זה בזה או כדי להוציאם ממקום יישוב למדבר כדי שלא יזיקו אסור, וזה כשהם לא רצים אחריו שאין כאן פיקוח נפש.

אמר אביי: לכן המחבר ע"י לחש נחש ועקרב אפילו שהוא מתכוון לחברם כדי שלא יזיקו, אסור (אם אין כאן פיקוח נפש).

חוזרים לשיטת רבי יוחנן לעיל:

שאלה: **ורבי יוחנן, מאי שנא דכפית קומתו לרבנן הוי מעשה ועקימת שפתיו לא הוי מעשה?** מדוע לרבי יוחנן בכפית קומתו להשתחואה יש בזה מעשה לדעת רבנן, ואילו בעקימת שפתיו של מגדף אין בזה מעשה?

תשובה: **אמר רבא, שאני מגדף הואיל וישנו בלב:** עיקר חיובו של המגדף תלוי בלב, שהוא מתכוון לברך את ה', שהרי אם מברך את ה' כל היום ולא מתכוון בליבו לה' אלא למשהו אחר, והוא רק מכנה את אותו דבר בשם ה' אינו חייב, ולכן עקימת השפתיים לא נחשבת למעשה.

קושיא על רבא: **מיתיב ר' זירא:** למדנו בבבלי - נאמר בפרשת חטאת "נִפְשׁ כִּי תִחַטָּא בְּשִׁגְגָה מִכָּל מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ **וְעִשָּׂהּ** מֵאַחַת מִהֲנֶה", מכך שנאמר "ועשה" אנו לומדים שעדים ששגגו באיסור עדים זוממים הרי הם פטורים מחטאת, לפי שהם חטאו בדיבור, ודיבור לא נחשב למעשה. וקשה, מדוע לא נחשבת עקימת שפתיים למעשה, והרי אין חיובם תלוי בלב כמו במגדף, אלא חיובם תלוי באמירת העדות, ואם כן מדוע שלא יהיו חייבים קרבן חטאת בשוגג?

תירוץ: **אמר רבא, שאני עדים זוממין הואיל וישנו בקול:** עיקר חיובם של עדים זוממים הוא בהשמעת קולם לפני ב"ד, וקול אין בו ממש.

קושיא: **וקול לרבי יוחנן לאו מעשה הוא? והא איתמר וכו':** והרי נאמר בבית המדרש - מי שחסם את בהמתו ע"י קול, דהיינו כשהיא התכופפה לאכול גער בה ולכן לא אכלה, וכן מי שהנהיג את בהמתו ע"י קול, דהיינו שקשר שור וחמור יחד וגער בהם שילכו ומחמת כן הלכו, לדעת רבי יוחנן חייב, כיון עקימת פיו להשמיע את קול הגערה נחשבת ל'מעשה', והכלל הוא שלוקים על לאו שיש בו מעשה, ולכן חייב מלקות משום שעבר על האיסור של "לא תִחַסֵּם שֹׁר בְּדִישׁוֹ", ועל האיסור של "לא תִּתְּרֹשׁ בְּשֹׁר וּבְחֶמֶר יִתְּדוּ", ולדעת ריש לקיש פטור כיון שעקימת פיו אינה נחשבת למעשה. וא"כ קשה שהרי לדעת רבי יוחנן קול נחשב למעשה, ומדוע לגבי עדים זוממים אמרנו שקול אין בו ממש?

תירוץ: **אלא אמר רבא שאני עדים זוממין הואיל וישנן בראיה:** אלא עיקר חיובם של עדים זוממים בא מחמת הראיה, כלומר שהם ראו את המעשה והם מעידים על מה שראו, וראיה אין בה מעשה.

ת"ר 'בעל אוב' זה המדבר בין הפרקים וכו': הבעל אוב מעלה את המת בכישוף, והוא יושב על אחד מפרקי הבעל אוב כגון על פרקי אצבעותיו או על ברכיו, ומשם הוא מדבר. "דעוני" זה המניח עצם של חיה הנקראת "דוע" בפיו, והמת מדבר מאליו.

מיתיבי "וְהָיָה בְּאֹב מֵאֶרֶץ קוֹלָךְ" מאי לאו דמשתעי כי אורחיה: הנביא אומר לישראל שלבסוף הם יכנעו ויתחננו אל ה' בקול נמוך כמו קול של אוב מהארץ. משמע שהמעלה את המת באוב שומע את קולו מהקרקע, ולא מפרקי עצמותיו!

תירוץ: לא, דסליק וייתיב בין הפרקים ומשתעי: הכוונה של הפסוק שהקול של המת נמוך מאד כמו הקרקע (וזאת בגלל שאין בו חיות), אבל המת עולה ויושב בין הפרקים ומשם הוא מדבר.

תא שמע "ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ": בעלת האוב אמרה לשאול שהיא ראתה איש חשוב עולה מהארץ (והיה זה שמואל הנביא). ולכאורה הוא דיבר מהארץ, וקשה.

הגמרא מתרצת כנ"ל שהקול שלו היה נמוך כאילו הוא בקרקע.

ת"ר בעל אוב אחד המעלה בזכורו: = מעלה את המת בכישוף ומושיבו על אבר זכרותו. **הנשאל בגולגולת** = הגולגולת של המת מונחת בקרקע והוא שואל את המת שאלות והמת עונה על ידי כישוף.

ומה ההבדל ביניהם? המעלה בזכורו המת עולה הפוך כשרגליו למעלה, ובשבת אי אפשר להעלות אותו. ואילו הנשאל בגולגולת, המת 'עולה כדרכו' (יתבאר בסמוך) ואפילו בשבת.

קושיא: עולה - להיכא סליק? הא קמיה מנח?! וכי הנשאל בגולגולת מעלה את המת? הרי המת שוכב לפניו. **תירוץ:** אלא אימא עונה כדרכו ועונה בשבת: אכן המת לא עולה ויושב בין הפרקים אלא עונה במקומו.

ואף שאלה זו שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא אמר לו ומה יום מיומים? מה ההבדל בין שבת ליום אחר? אמר לו רבי עקיבא - ומה הבדל בינך לגבר אחר מדוע דוקא אתה שר? אמר לו טורנוסרופוס - המלך חפץ בי ומינה אותי. אמר לו רבי עקיבא - גם שבת הקב"ה חפץ בה וציוה לשמור אותה.

א"ל הכי קאמינא לך וכו': אמר לו טורנוסרופוס - התכוונתי לשאול מי אמר שבאמת היום שאתם אומרים שהוא שבת, הוא שבת ולא יום אחר? אמר לו רבי עקיבא - נהר סבטיון יוכיח שבכל השבוע הוא זורק אבנים ובשבת הוא נח. ובעל אוב יוכיח שהמת לא עולה באוב בשבת. וקברו של אביך יוכיח שכל השבוע הוא מעלה עשן מלבד בשבת (וזאת משום שהרשעים נשרפים בגהינום כל השבוע, ובשבת הם שובתים). אמר לו טורנוסרופוס - ביזית ביישת וקיללת (= גידפת) את אבא שלי.

שאלה: 'שואל אוב' היינו 'וזורש אל המתים': שניהם כתובים באותו פסוק ומה ההבדל ביניהם? תשובה: זורש למתים כדתניא "וזורש אל המתים" וכו': השד של בית הקברות מסיע לו בכשפים. (יש מפרשים שהרוחות של המתים עונים על שאלותיו. יד רמה.)

וכשהיה רבי עקיבא מגיע למקרא זה היה בוכה: כי אם המתענה כדי שתשרה עליו עליו רוח טומאה מצליח, אם כן קל וחומר שהמתענה כדי שתשרה עליו רוח טהרה (כלומר שתשרה עליו נבואת שכינה), היה צריך להצליח שהרי מידה טובה מרובה ממידת פורענות. אבל אנחנו צועקים בתפילה על כך ואיננו נענים, כי עוונותינו גורמים למחיצה שמפריעה לשכינה לשרות עלינו.

אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר כי עונותיכם היו מבדילים וגו': אם היו הצדיקים נקיים מכל עוון הם היו יכולים לברוא עולם. שנאמר "כי אם עֲוֹנֵיכֶם הִיוּ מַבְדִּילִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהִיכֶם" משמע שבלי עבירות אנחנו דומים לאלוקים ויכולים לברוא עולם.

רבא ברא גברא וכו': רבא ברא אדם (גולם) על ידי 'ספר יצירה' שמלמד צירופי אותיות של שמות הקודש. הוא שלח אותו לרבי זירא. רבי זירא דיבר איתו והוא לא ענה לו, (משום שהוא לא יכול לדבר, כי הוא גולם בלי נשמה). אמר לו רבי זירא - אתה נבראת על ידי החברים, שוב לעפרך!

רב חנינא ורב אושעיא: היו יושבים כל ערב שבת ולומדים בספר יצירה, ומתוך הלימוד נברא להם עגל משובח וטעים כמו 'עגל משולש' (= עגל שהוא שלישי לבטן) והם אכלו אותו.

תנו רבנן 'מעונן'. ר' שמעון אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין:
מעביר על עינו שכבת זרע משבע בריות, ועושה כשפים.

וחכמים אומרים זה האוחז את העינים: מראה לאנשים כאילו הוא עושה דברים של פלא ובאמת הוא לא עושה כלום.

רבי עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר וכו': היום יפה לצאת לדרך. או מחר יפה לעשות עסקים כי הקונה את הסחורה ירוח. או בערב שמיטה הרגילות היא שהחייטים יפות. או העוקר קיטניות ולא קוצר אותם הם לא יתליעו ולא ירקבו לו.

*

תנו רבנן מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו וכו': הוא אומר על כל מיני מקרים שקורים לו שהם סימן רע. אם הלחם נפל לו מהפה הוא אומר שזה סימן שיבוא לו נזק. וכן אם מקלו נפלה מידו. או בנו קורא לו מאחריו. או עורב קורא לו. או צבי הפסיקו בדרך, כי הוא הלך ישר בדרך וצבי חתך את הדרך מצד לצד והפריע לו ללכת. או נחש מימינו. או שועל משמאלו.

וכן כשבא הגבאי לגבות ממנו את המס שבני העיר צריכים לשלם, הוא אומר לו אל תתחיל בי ראשון בדבר של הפסד כי זה סימן רע. ואם חבירו בא לגבות ממנו את החוב שהוא חייב לו, הוא אומר לו עכשיו שחרית ואני לא רוצה להתחיל את היום בפרעון חוב. או שהוא אומר לו היום ראש חודש או עכשיו מוצאי שבת ותחכה למחר.

תנו רבנן "לא תנחשו" (לא תענונו) כגון אלו המנחשים כחולדה בעופות ובדגים:
כשהם יוצאים לדרך או מתחילים בפעולה כלשהי, הם בודקים את ההתנהגות של הבעלי חיים הללו (כגון הצפצוף של העופות) וקובעים האם כדאי להם לעשות אותה או לא.